

● begijnhof o.l.v. ter hoyen
gent

erfgoedprokkels ●

● begijnhof onze-lieve-vrouw ter hoyen gent

De begijnenbeweging

Kort na 1200 duiken de begijnen voor het eerst op. Door de stijgende populariteit van religiositeit werd gezocht naar nieuwe vormen om een gelovig en vroom leven te leiden. Er ontstonden tal van nieuwe kloosters. Nieuw was ook een leven als begijn. Aanvankelijk leefden de begijnen verspreid in de stad. Naderhand gingen ze samenwonen en dit bij voorkeur in de nabijheid van een kerk of een kapel. Langzamerhand groeide deze gemeenschap vrouwen uit tot een kleine stad binnen een grotere stad. De kerk reageerde in het begin wantrouwig op deze vrouwenbeweging. Dankzij de bemiddeling van de Franse bisschop Jacques de Vitry liet paus Honorius III de begijnenbeweging uitzonderlijk toe in de Lage Landen. Enkel begijnen die vrijwillig gingen samenwonen onder toezicht van een mannelijke kloosterling of een seculiere priester werden geduld. De vrouwen stonden dus niet los van de kerkelijke hiërarchie.

Wat betekent 'begijn'?

Over de oorsprong en de betekenis van de term begijn werden al heel wat hypotheses geformuleerd. De meeste zijn echter weerlegd of achterhaald.

Vandaag wordt aangenomen dat het woord begijn afkomstig is van het oudfrans béguier: stotteren.

De begijn deed zich voor als devoot maar kon men daar wel op vertrouwen aangezien haar gebed onverstaanbaar was? Toch namen de begijnen deze spotnaam in het tweede kwart van de 13de eeuw gewoon over.

Kerken en werken

De begijnenbeweging mag niet verward worden met een kloosterorde. Kloosterzusters legden een eeuwige gelofte af van gehoorzaamheid, kuisheid en armoede. De begijnen verklaarden voor een bepaalde tijd sober en in kuisheid te zullen leven. Ze deden dus geen belofte van armoede. Binnen het begijnhof behielden de vrouwen hun bezittingen en bleven ze bijgevolg leven volgens hun stand. Daartegenover stond dat een begijn moest voorzien in haar eigen levensonderhoud. Het werken en kerken werd door de begijnen gecombineerd. De begijnen waren vrij om het begijnhof te allen tijde te verlaten en dit zelfs om te huwen. In het hof leefden vrouwen van verschillende leeftijd, ongehuwd of weduwe, samen volgens de principes van de Regel die ze als begijn dienden te respecteren. Alle aspecten van het dagelijks leven en de sociale verhoudingen werden zorgvuldig omschreven in de Regel. Deze voorschriften werden twee keer per jaar in elk convent luidop voorgelezen in aanwezigheid van alle begijnen en de aspirant-begijnen.

Het Gentse begijnhof Onze-Lieve-Vrouw ter Hoyen

Over de stichtingsdatum van het begijnhof ter Hoyen bestaat veel onduidelijkheid. Waarschijnlijk was er op de plaats waar nu het begijnhof staat reeds in de 13de eeuw een groepering van vrouwen aanwezig. De vrouwen verkregen een eigen kapel met een kerkhof en een priester. Dit was essentieel voor het verzelfstandigingsproces. Hooie of Hoye is de naam van het weiland waarop men het begijnhof bouwde. Toegewijd aan Maria volgde hieruit als vanzelf de naam Onze-Lieve-Vrouw ter Hoyen.

Het begijnhof kende doorheen zijn geschiedenis heel wat bedreigingen waaronder de Beeldenstorm van 1566, de Gentse Calvinistische Republiek en de Franse overheersing na de Franse Revolutie. Toch wist het hof deze bedreigingen te doorstaan. In de 17de eeuw kende het begijnhof zijn grootste bloeiperiode. De katholieke kerk deed er toen alles aan om het geloof te herstellen na de reformatie.

Ongehoorzame begijnen

Niet alle begijnen besteedden hun tijd aan het werken en kerken. Zo kwam er in 1600 een klacht over de begijn Petronella sBackers. Ze was tegendraads en ongehoorzaam. Nog erger was dat ze omging met verdacht volk, de nacht soms doorbracht buiten het hof en betrapte was op het schrijven en ontvangen van liefdesbrieven. Na het ingrijpen van de kerkelijke rechter van het bisdom kwam ze tot inkeer. Een andere rebelse begijn was Clemence van de Putte. Zij kreeg in 1665 toestemming van de grootmeesteres om geld te halen bij haar oom. Een andere begijn vergezelde Clemence tijdens de reis. Clemence liet haar reisgezel met een smoes achter in Rijsel waarop ze in mannenkleren verder reisde naar Parijs. De Raad van Vlaanderen liet haar opsluiten in het klooster van de zwartzusters in de Wagenaarstraat te Gent. Twee jaar later vroeg Clemence gratie bij de vorst. Op 4 oktober 1673 kreeg ze de toestemming van de Raad van Vlaanderen om naar ter Hoyen terug te keren. •

Philipotte Dysembaert

Philipotte Dysembaert was de grootmeesteres – voor maar liefst 36 jaar – die onmiddellijk na haar aantreden in 1629 de vernieuwing van het begijnhof aanvatte.

Hiervoor werden de beste Gentse en Brabantse bouwmeesters geëngageerd.

Philipotte

herbouwde o.a. de kerk, de Heilig-Grafkapel en het groothuis.

Op haar portret legt Philipotte de hand op een schedel als symbool voor de vergankelijkheid van het leven.

Bij haar dood in 1664 werd haar wapenschild in de toren van de kerk gebeiteld; het is er nu nog zichtbaar.

De inlijving van onze gewesten bij Frankrijk in 1795 had de nationalisatie van alle religieuze instellingen en hun bezittingen door de revolutionairen als gevolg. De Gentse begijnhoven wisten hieraan te ontsnappen door zich onder het bestuur te laten plaatsen van de stedelijke Commissie van de Burgerlijke Godshuizen. Ter Hoyen deed afstand van zijn zelfstandigheid in ruil voor zijn voortbestaan. Tijdens het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden onder het gezag van Willem I bleef de Commissie van de Burgerlijke Godshuizen beheerder van de begijnengoederen. In 1860, na het ontstaan van de Belgische staat, brak voor de begijnen een crisis uit waardoor de definitieve ondergang van de twee Gentse begijnhoven toch wel heel dichtbij kwam. De aanleiding was de wens van het liberale stadsbestuur om alle behoeftige vrouwen van de kleine godshuizen voortaan onder te brengen in ter Hoyen of het Sint-Elisabethbegijnhof. De begijnen zagen geen andere uitkomst meer dan ofwel het begijnhof zelf aan te kopen ofwel elders een plek te zoeken waar ze een nieuw hof konden bouwen dat hun volledige eigendom zou zijn. De Duitse hertog van Arenberg kocht in 1862 het begijnhof aan. Na de Eerste Wereldoorlog werden alle bezittingen van de hertog verkocht aangezien hij een Duits onderdaan was.

Intussen hadden de begijnen in ter Hoyen plannen om het begijnhof zelf aan te kopen. Dit geschiedde in 1924. Het Begijnhof richtte een eigen vzw op en ging over tot de aankoop. Na de Tweede Wereldoorlog was de geleidelijke achteruitgang van het begijnhof niet meer te stoppen. In 1963 kregen de gebouwen het statuut van beschermd monument. In de jaren 1990 begon de restauratie waarbij de gerestaureerde woningen, grotendeels uit de 17de eeuw, rood werden geschilderd. Sinds 5 december 1998 is het begijnhof uitgeroepen tot werelderfgoed, erkend door de UNESCO. Ondertussen kregen de conventen en de huizen nieuwe functies. In september 2004 verhuisde de laatste begijn Hermina Hoogewijs wegens gezondheidsproblemen naar een rusthuis in Wetteren. Hiermee was het begijnenleven in ter Hoyen voorgoed uitgedoofd.

● begijnhof onze-lieve-vrouw ter hoyen gent

Vandaag worden de huisjes en de conventen in erfpacht gegeven of verhuurd. De sporen die we tegenwoordig zien, zijn die van het 17de-eeuwse begijnhof. Het begijnhof omvat naast de kerk, het groothuis, de infirmerie, de pastorie en onderpastorie, negentig huizen en zeven conventen.

Wandeling

Toegangspoort (1)

De toegangspoort naar het begijnhof is zeer sober. De meeste andere begijnhoven, zoals het Gentse Sint-Elisabethbegijnhof, hebben een vrij flamboyante poort. Het is een raadsel waarom de toegangspoort naar het begijnhof ter Hoyen zo bescheiden is gehouden. Binnen het hof hadden twee begijnen de taak de poort op vaste uren te openen en te sluiten. Ze zagen ook toe wie er binnen en buiten ging. Vandaag sluit het begijnhof nog steeds op vaste uren. De poort is elke dag open tussen 6.30 's ochtends en 22 uur 's avonds.

Heilig-Graffkapel (2)

De Heilig-Graffkapel werd in 1632 gebouwd door de grootmeesteres Philipotte Dysembaert. Ze stond erop dat de kapel aangelegd werd met de beste materialen. In het contract met de bouwmeesters werden de soorten natuursteen voor elk van de onderdelen tot in detail beschreven. In 1662 werd een rijk uitgewerkt barokportaal toegevoegd aan de kapel. Bij de restauratie van de kapel door Valentin Vaerwyck in 1933 werd onder het altaar een levensgroot beeld van de liggende Christus ontdekt, dat sindsdien in de kerk is opgesteld. De naam van de kapel is ontleend aan deze ontdekking.

2

Het convent ter Liefde (3)

Alle huizen en conventen hebben een doorlopende muur met een toegangspoortje. Een convent was een gemeenschapswoning waarin minder goeude begijnen en ook aspirant begijnen leefden. Ze stonden onder leiding van een conventmeesteres. In totaal staan er zeven conventen in het begijnhof gesitueerd rondom de binnentuin. De meeste conventen werden in de 17de eeuw herbouwd volgens de gotische woonstijl. Naast de gemeenschappelijke keuken, refter, werkkamer en spreekkamer, had elke begijn een eigen cel als slaapkamer. Het aantal inwonende begijnen varieerde van zes tot dertig per convent. Vaak woonden begijnen die familieleden of streekgenoten waren in hetzelfde convent.

Aangezien de begijnen instonden voor het eigen levensonderhoud zat er niets anders op dan dagdagelijks de handen uit de mouwen te steken. De begijnen vervaardigden lakens, deden aan kantklossen of spinden, naaiden en

3

4

herstelden kleding. In 1793 naaiden de begijnen zelfs hemden voor het Franse leger. Ziekenzusters werkten in de infirmerie maar konden ook buiten het hof hun diensten aanbieden bij familie of kennissen. Daarnaast gaven enkele begijnen les.

De huizen (4)

Het begijnhof telde in totaal 89 huisjes waarvan de oudste dateren uit de 17de eeuw. Wie voldoende kapitaal had, kon zich kandidaat stellen voor een huisje. Bij overlijden of bij uittreding keerde het huis zonder vergoeding terug in het patrimonium van het begijnhof. Enkele huizen zijn zeer ruim. Sommige begijnen werden bijgestaan door een dienstmeid.

De kerk (5)

De middeleeuwse kerk is vandaag verdwenen. In 1657 besloot grootmeesteres Philipotte Dysembaert dat het oude gebouw gesloopt moest worden om plaats te maken voor een volledig nieuwe kerk in (Vlaamse) renaissancestijl. Bij gebrek aan financiële middelen viel in 1660 de bouw stil waarop de kerk afgesloten werd met een houten gevel.

In 1710 vatte de nieuwe grootmeesteres Isabelle Françoise van Hoorebeke de bouw weer aan. Zij wilde de kerk verder afwerken volgens de barokke bouwtrant en niet volgens de originele renaissancestijl. De nieuwe plannen stootten op verzet bij de geestelijken die een sobere stijl meer passend vonden.

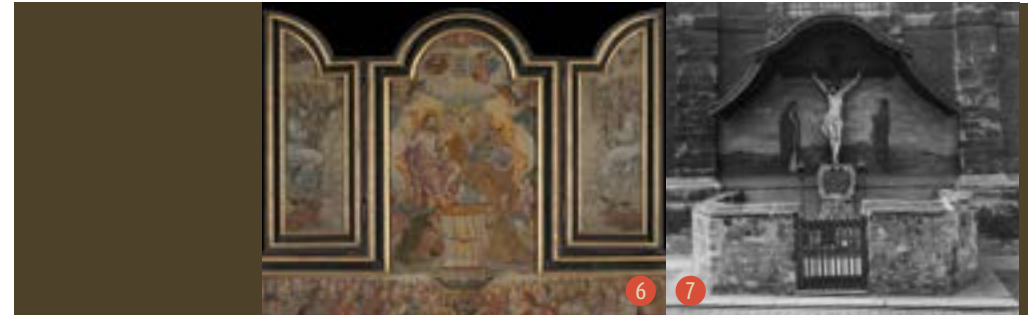
● begijnhof onze-lieve-vrouw ter hoyen gent

Van Hoorebeke hield echter voet bij stuk en kreeg na veel getouwtrek de verantwoordelijkheid om de kerk naar haar eigen goeddunken op te bouwen. Het werd een rijkelijk versierde kerk. Hoewel de kerk het resultaat is van twee bouwcampagnes lijkt het alsof ze in één worp tot stand is gekomen. Op de gevel prijkt centraal een Mariabeeld met Kind. De grote nissen aan weerszijden bevatten beelden van de Heilige Aya en de Heilige Godelieve. De tweede geleding heeft een rondboogvormig venster tussen pilasters en een bekronend gebogen fronton op engelenhoofdjes, de hoekpostamenten dragen siervazen. In de klokvormige attiek ziet men een gedateerde cartouche "1725" en siervazen met vlammen op de hoeken.

De polyptiek De fontein des levens in de kerk (6)
In de kerk bevindt zich de grote polyptiek geschilderd door Lucas Horenbault in 1596. De opschriften onder en op de polyptiek zijn in het Nederlands in plaats van het gebruikelijke Latijn. De keuze voor het Nederlands was ongetwijfeld uit respect voor de ongeschoolde begijnen. Het bloed uit de vijf wonden van Christus vloeit in het bovenste bekken van de fontein dat centraal te zien is op het schilderij. De hemelingen houden hun gouden kelken met bloed in de handen. De martelaren voegen hun bloed bij dat van Christus. Beneden bieden de knielende gelovigen,

aangevoerd door de paus, hun hart aan om druppels bloed te ontvangen. In de linker benedenhoek ziet men de hoofden en de handen van de zielen in het vagevuur. In de rechterhoek van het centrale paneel staan de koningen en de geleerden. Zij knielen met de rug naar de fontein. Het zijn de ongelovigen en de ketters die de dogma's van de katholieke kerk verwerpen. Op de buitenlijken wordt links het Oude Testament voorgesteld en rechts het Nieuwe Testament. De kunstenaar stelt de dogma's en de kern van het katholieke geloof, als enige bron van genade, voor. Ketterijen monden enkel uit in de hel.

Het gewelfde afdak (7)

Opvallend is de beschutting aan de rechterzijde van de kerk. Onder het gewelfde afdak hing tot 1966 een gebeeldhouwde Christus aan het kruis. De achtergrond was beschilderd met de figuren van Maria en Johannes. Het was een calvarie of een symbolische voorstelling van de kruisiging van Jezus Christus op de berg Golgotha. Maria en Johannes zijn de voorsprekers van de mensheid. De schedels, die tot 1966 aan de voet van het kruis lagen, zullen bij een komende restauratie teruggeplaatst worden.

De infirmerie (8)

De infirmerie uit 1635 is in vergelijking met het groothuis, de kerk en de kapel vrij sober. Zieke en behoeftige begijnen, die zich niet met de eigen middelen konden laten verzorgen, werden ondergebracht in de infirmerie. De infirmerie werd bekostigd met schenkingen uit de buitenwereld. Indien een begijn in de infirmerie overleed, ging heel haar nalatenschap naar deze instelling. Naast de infirmerie lag de brouwerij waar de begijnen zelf hun bier brouwden. Verder was er een kleine boerderij in het begijnhof waarvan de koeien op de binnenplaats stonden.

De Godelievekapel (9)

De kapel bij de infirmerie kreeg een belangrijke rol vanaf het midden van de 16de eeuw. Toen werd een beetje versteend bloed van de Heilige Godelieve aan het begijnhof geschonken. In 1659 wisten pastoor Rochus de Scheemaecker en grootmeesteres Philipotte Dysembaert een sterke impuls te geven aan de Godelieveverering. Het bloedrelikwie werd toen geruimd voor een deel van de schedel. De verering steeg zo sterk dat de infirmeriekapel

de naam Godelievekapel kreeg. Door de grote toeloop van vereerders werd de kapel omstreeks 1725 vergroot. Het werd een populair bedevaartsoord tegen oog- en keelkwalen. Aan het einde van de 18de eeuw kreeg de kapel zijn huidige uitzicht.

Het groothuis (10)

In het groothuis woonde de grootmeesteres. Zij had in alle mogelijke aangelegenheden de hoogste macht. Meestal was de grootmeesteres afkomstig uit de Gentse stadsfamilies of de landadel. Ze werd gekozen door de gemeenschap. Bij haar aanstelling moest ze op het evangelie zweren de gebruiken van het hof naar best vermogen te onderhouden. De begijnen waren haar blinde gehoorzaamheid verschuldigd. Van 59 grootmeesteressen in ter Hoyen zijn de namen bekend. Het groothuis was de meest luxueuze woning binnen het hof. Hier bevond zich een aparte 'stedekamer'. In deze kamer deed een begijn haar officiële intrede. Ze werd dus 'gesteed'.

Het was alweer grootmeesteres Philipotte Dysembaert die het bestaande groothuis liet verbouwen en vernieuwen. In 1738 gaf grootmeesteres Françoise Germaine Dansaert de opdracht om het groothuis opnieuw te verbouwen. Ze wenste het groothuis meer luister te geven door het aan te passen aan de architecturale mode van die tijd en het de allure van een groot herenhuis te geven. Het pronkstuk was de nieuwe voorgevel met zijn afwisseling van baksteen en witte natuursteen.

De binnentuin (11)

De binnenplaats van het begijnhof deed oorspronkelijk dienst als begraafplaats voor de begijnen. Vanaf de 18de eeuw graasden de koeien van de boerderij er. In de 19de en de 20ste eeuw bood het grasveld sporadisch plaats voor grote bijeenkomsten van katholieke organisaties.

De tuinkapel (12)

Achterin het begijnhof in de tuin van de grootjuffrouw staat de neogotische tuinkapel afgedekt met zadeldak. De kapel werd gebouwd in de tweede helft van de 19de eeuw. Het Mariabeeld met Kind is afkomstig uit het klooster van Nieuwenbosch.

Het pesthuis of huis nummer 137 (13)

Op de plaats van het huis nummer 137 stond tot 1713 het pesthuis. Het pesthuis moest steeds beschikbaar zijn in geval dat de ziekte weer zou uitbreken. In de praktijk werd het huis gebruikt als washuis.

De achterzijde van het convent Heilige Antonius (14)

Links is de achterzijde van het convent Heilige Antonius of het Nieuw convent zichtbaar. Tot 1980 leefden hier de laatste begijnen in gemeenschap samen.

De opmerkelijke begijn Coleta de Grootte (1791–1816)

Coleta trad in 1809 in. Tijdens haar stageperiode alvorens ze begijn werd, deed ze een kwalijke val waardoor haar onderlichaam tachtig dagen lang verlamd was. Ook na Coleta's officiële toetreding behield ze een bedenkelijke gezondheidstoestand. Tien weken voor haar dood kreeg ze in haar linkerzijde een open wonde waar bloed uitvloeide. De begijnhofpastoor trok een parallel met de stigmata van Sint-Franciscus. Daarnaast had het bloed volgens hem een hemelse geur wat op een goddelijke tussenkomst duidde. Coleta werd na haar dood binnen het begijnhof als een heilige vereerd. •

Ruzie met de begijnhofpastoor

In de tweede helft van de 17de eeuw raakten grootmeesteres Anna Venedael en pastoor Petrus Balthazar Brugmans in een onverzoenbaar conflict verzeild.

De grootmeesteres vond namelijk dat zij het recht had om een begijnhofpastoor te kiezen en niet de bisschop.

Na de dood van de begijnhofpastoor greep Adriaensens haar kans en schoof ze haar eigen kandidaat naar voor.

De bisschop koos Brugmans als pastoor, die evenwel de toegang tot de kerk ontzegd werd door de grootmeesteres.

Het begijnhof stond in rep en roer.

De grootmeesteres trommelde buitenstaanders op om haar bij te staan.

Enkele begijnen kozen de kant van de grootmeesteres en mengden zich in de strijd.

De bisschop trok uiteindelijk aan het langste eind waardoor de grootmeesteres twee jaar na de feiten haar functie opgaf en het begijnhof definitief verliet.

'De Achterstraat' (15)

Op nummer 135 staat het huis Heilige Augustinus. Op de gevelsteen is zichtbaar dat het huis gebouwd is in 1698. Het huis onderscheidt zich door een bescheiden decoratie in de vorm van rechthoekige panelen tussen de verdiepingen en onder het dakvenster.

Op nummer 273, dichtbij de uitgang, staat het huis dat sinds de 2de helft van de 19de eeuw Onze-Lieve-Vrouw van Lourdes heet. Het werd in 1643 gebouwd met een subsidie van de stad. In tegenstelling tot de aanpalende onderpastorij heeft het huis een blinde straatgevel. Inkijk van de buitenwereld in een begijnenhuis was immers ondenkbaar.

● begijnhof onze-lieve-vrouw ter hoyen gent

De pastoriwoning (16)

Aan de straatzijde bevindt zich de pastoriwoning uit 1634. De achtergevel van deze woning was gesloten. Het was ondenkbaar dat de mannen zouden binnenkijken in het hof. De ramen zijn dus uitzonderlijk naar de straat gericht. De pastorie onderging geregeld een opwaardering. De aansluitende pastorietaanbouw werd in 1851 opgeëist door de ruiters van de krijgsbezetting om een rijkschool op te richten. Vandaag is de overdekte manege een zaal voor ritmische gymnastiek en andere evenementen. De pastoriwoning biedt vandaag onderdak aan de Sint-Michielsbeweging. ●

Colofon

Uitgegeven in opdracht van de deputatie van de provincie
Oost-Vlaanderen

Jan Briers, gouverneur-voorzitter

Alexander Vercamer, Geert Versnick, Peter Hertog, Jozef Dauwe,
Hilde Bruggeman, Eddy Couckuyt, gedeputeerden

Albert De Smet, provinciegriffier

Auteur: Lisa Stroobandt

Met dank aan Johan Decavele, ere-stadsarchivaris en -directeur
cultuur, stad Gent

Beleidsverantwoordelijke: Jozef Dauwe

Directie Cultuur – dienst Erfgoed

Carine Stevens, directeur

Jo Rombouts, diensthoofd

Martine Pieteraerens, coördinatie

Fotografie: Johan en Stefaan Hoste (recente foto's), Lukasweb-Art
in Flanders vzw (Dominique Provost), KIK-IRPA Brussel, Stadsarchief
Gent de Zwarte Doos en vzw Klein Begijnhof (oude foto's)

Plan: vzw Klein Begijnhof

Grafische vormgeving: Ann Huyghe (directie Cultuur)

Druk: ABC Drukkerij, Meerbeke

D/2015/1933/9

Praktisch

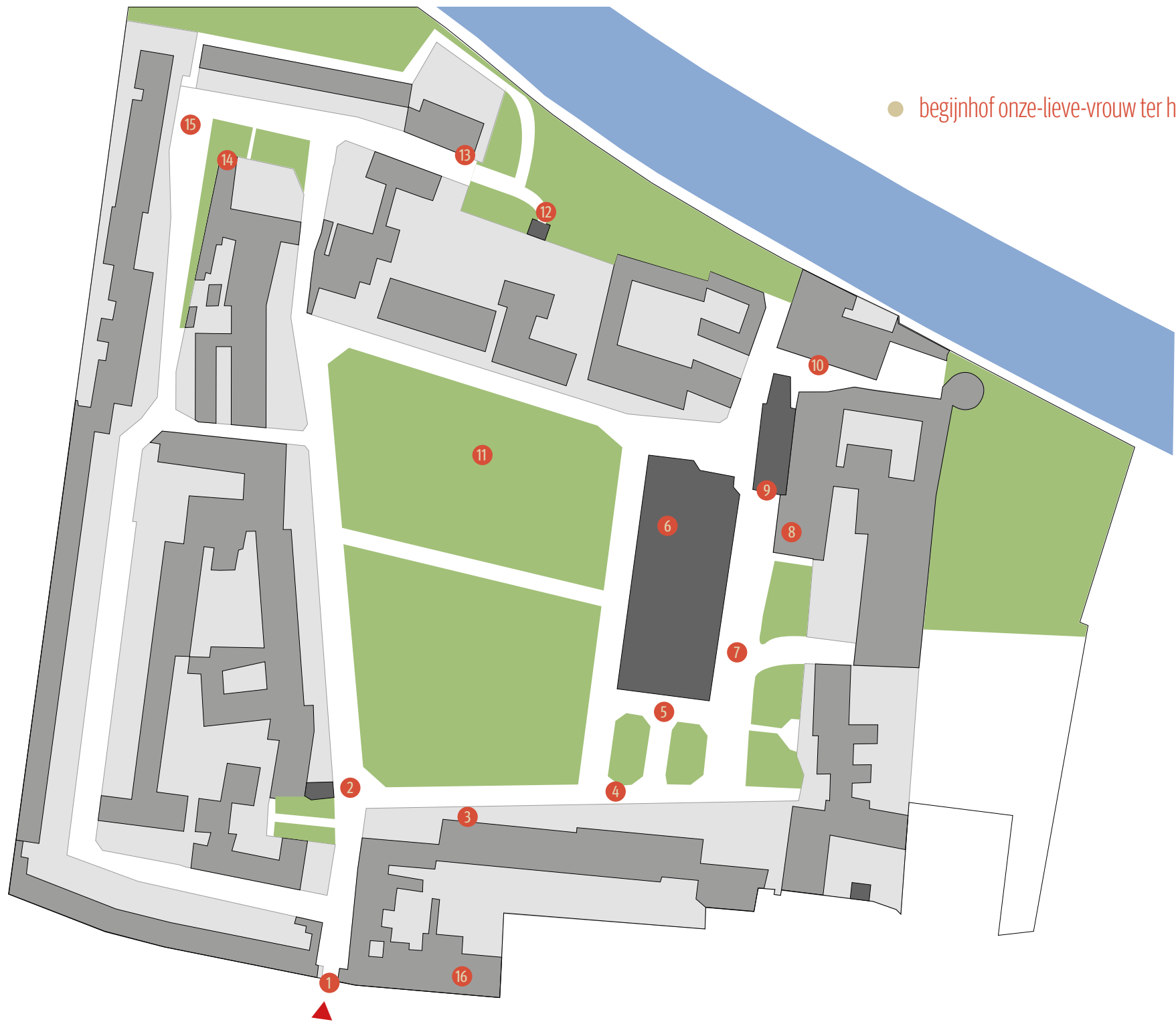
Het begijnhof is vrij te bezoeken tussen 6.30 en 22 uur
Ingang via Lange Violettestraat tegenover huisnummer
116.

De kerk is enkel open op aanvraag of tijdens het gebed.

Deze uitgave kwam tot stand in samenwerking met
vzw Klein Begijnhof. Deze organisatie is eigenaar van
de site en is de directe opvolger van de begijnenge-
meenschap van Gent. Sinds het overlijden van het
laatste begijntje in 2008 bestaat de vzw nog enkel
uit vrijwilligers die het aloude begijnhof in stand
willen houden en in zijn oude luister herstellen.

Meer informatie over de geschiedenis van dit begijnhof
vindt u in het boek *Zevenhonderdvijftig jaar begijnen-
beweging. Onze-Lieve-Vrouw ter Hoyen in Gent, Gent,*
2015, van auteur Johan Decavele, uitgegeven door
het Provinciebestuur Oost-Vlaanderen.

● begijnhof onze-lieve-vrouw ter hoyen gent

Erfgoedspokkels: Oost-Vlaams erfgoed in de kijker
www.oost-vlaanderen.be/erfgoedspokkels